

SAS PÉTER

A KOLOZSVÁRI ANGOL OLVASÓ KÖR

■ A saját kultúrájukhoz minden körülmények között ragaszkodó, de a transzvilvanizmusban egyező jeleket mutató, különböző nemzetekkel való együttélés és a nagyvilágra való nyitottság miatt az erdélyiek számára természetes volt, hogy nem mindig az anyanyelvükön folytatták diskurzusaikat. Az olvasási kultúrához ugyancsak hozzátartozott az idegen nyelveken való tudományos tájékozódás képessége vagy a szépirodalmi élmény megszerzésének öröme.

Kolozsváron is megszülettek az együvé tartozást kifejező, a közös ügyért munkálkodó társaságok, a különféle egyletek. 1843 novemberében rendeleti úton lehetővé vált, hogy a „Lajtán túl” – politikai alapításúak kivételével – különféle egyesületek alakulhassanak, míg a „Lajtán innen” – törvény hiányában – semmilyen korlátba nem ütközött az egyesületalapítás. Ennek eredményeképpen Erdélyben (a Partiummal együtt), két hullámban – 1830 és 1840 után – közel száz önkéntes polgári társulás jött létre.¹

Az egyletek közül az olvasótársaságok és a kaszinók tekinthetők a legkiemelkedőbb jelentőségűeknek. A működésükben képviselt társadalmi nyilvánosság miatt a polgári átalakulás fórumaivá válhattak. A Kolozsváron létező – jobbára zárt körben vagy magánjelleggel működő – olvasóegyletek, könyvkereskedések, könyvkölcsönzők mindegyike ugyanazt a szabad szellemi élet utáni vágyat fejezte ki. Még a hídelvei népiskolának is 94 főből álló olvasótársasága volt, tagjai négyszáz kötet közül válogathattak.² Az 1830-as évektől alakult olvasóegyletek közül a legjelentősebbek közé a Könyvtári Egyesület, a Nőegylet és a Kolozsvári Olvasótársaság tartozott.³

Nem minden idejét múlt, ami régi, még az ókori eredetű közmondásoknak is lehet napjainkban igazságtartalma, jelentősége. Ahogyan Terentius Maurus szinte agyonidézettnek, elcsépeltnak tűnő mondatának: „Habent sua fata libelli.” (A könyveknek is megvan a maguk sorsa.)

Egy budapesti antikváriumban várta Jézusát egy félvászon kötésű kötet, amelynek gerincén a 383. számot viselő, könyvtári besorolásra utaló vigneta virított. A könyv címlapja sem ígért különlegességet. The Autor: *“The attaché or Sam Slick in England.* Paris, 1843, Published by A. and W. Galignani and Co. A címlap alsó negyedében elhelyezett két pecsétlenyomat: a szalag formában olvasható ENGLISH LIBRARY és a körpecsétben elhelyezett ANGOL OLVASÓ KÖR felirat már alkalmas volt az érdeklődés felkeltésére.

A kötet előzéklapján tintával formált halványuló kézírás maradt fenn, mely forrásközlés jelentőségűnek bizonyult. A 19. század első felében keletkezett szöveg átírata:

„E’ könyvet magánál tarthatja Olvasó városon 6 hétig, falun 3 hónapig; ezen időn tul magánál tartani tilos, minden héten 20 Xfrt bírság alatt.

Az „Olvasó Kör” tagjai.

B. Bánffi Jánosnő^o Január 1^{sőjén}

B. Bánffi Kata^o

G. Bethlen Farkasnő

G. Bethlen Józsefnő⁸
Brassai Samu⁹
Oct 14^{én} G. Eszterházy Dienesnő¹⁰
Gibbon Károly¹¹
B. Huszár János¹²
Dec. 13^{án} Paget János¹³ Jan 1^{én}
G. Rhédei Jánosnő¹⁴
Ruchiczky Maria
G. Teleky Domokos¹⁵
G. Teleky Max¹⁶
Jan. 1. G. Thoroczky Miklósnő¹⁷ Jan 25^{én}
G. Wass Györgynő¹⁸
Apr. 15. B. Wesselényi Ferencnő¹⁹ Jan. 2.
B. Wesselényi Farkasnő²⁰

Aláírók kéretnek ... xfrt részvényöket jelen ... évre januarius utó napjáig Kriza János unitarius lelkészhez²¹ befizetni, ki is a befizetésről nyugtatványt adand. (lakik b. magyar utcza²² 321 sz.)

Az Olvasó Kör működésének fontossága szempontjából is becses adatokkal szolgál tagjainak társadalmi munkássága, példaképpül szolgálható jelleme. Kezdjük a hölgyekkel. Gróf Teleki Rozália erdélyi nagyasszonyt Barabás Miklós 1831-ben, a műtermében készült festményén megörökítette. Kóvári László az *Erdély földe ritkaságai* címmel megjelent kötetét a hazaszeretetéről közismert grófnőnek ajánlotta. „Gróf Bethlen Farkasnő született gróf Teleki Róza úrasszonynak, mint a nemzeti irodalom s honismeret pártfogójának.”²³ Az ajánlás ismeretében természetesen vehetjük, hogy Demeter Dezsőt, fia nevelőjét arra kérte: „fordítson egy kis figyelmet jellemére, tegye meg, ha nem értünk, de a köz hazáért, hiszen ugye, nekie neveljük fiainkat?”²⁴ A másik, közművelődésért munkálkodó grófnő Gyulai (Fanny) Franciska, a kolozsvári Női Olvasó Kör megalapítója, az Erdélyi Múzeum-Egyesület „jótevője”, gróf Wass Ottilia (1829–1917) édesanyja.²⁵ Baráti viszonyban volt gróf Bethlen Józsefnevel, akivel az Angol Olvasó Körön kívül is azonos kultúrkörben mozogtak.²⁶ A már saját korában fogalommal vált Brassai Sámuel, az „utolsó erdélyi polihisztor” neve és munkássága önmagáért beszél. Az általa elsajátított tíz nyelv között volt az angol is. Ennek ismeretében a *füvészet elveinek vázolatai* címmel lefordította John Lindley botanikus munkáját (Kolozsvárt, 1836). Beszédében már nem lehetett ilyen közérthető, mert amidőn 1871-ben az erdélyi Unitárius Egyház az ottani unitáriusok üdvözlésére Jakab Elek történész-levéltárossal, Kolozsvár monográfusával Londonba küldte, beszéde hallatán a honpolgárok nem kis meglepetéssel megjegyezték: nem is gondolták, hogy ennyire hasonlít a magyar nyelv az angolra.²⁷

A kolozsvári Angol Olvasó Kör egykori létét bizonyító bejegyzés nincs keltezve. A hivatkozott kötetünkbe történt beírás utolsó, kiegészítő szakasza a tagok „részvényök” befizetési határidőjéről intézkedik. Kriza Jánost 1835-ben választották meg a kolozsvári unitárius egyház lelkészének, állását két év múlva, külföldi tanulmányai után foglalta el. Ha tekintetbe vesszük, hogy hivatalosan csak az 1840. évi bölöni zsinaton szentelték fel,²⁸ akkor még közelebb juthatunk a 19. századi bejegyzés időbeli finomításához, legelőbb szóba jöhető évtizedének meghatározásához.

A Kör egyik alapembere és „dísze” a John Pagetből Paget Jánossá magyarosodott angol származású emlékiró és aranyosgyéresi gazdálkodó volt. Abban az időben főleg az arisztokrata társadalom műveltségi szintje adhatta meg a

vidéken gazdálkodó, de Kolozsváron is házat fenntartó Paget Jánosnak a lehetőségét, hogy a kincses városban 1843-ban megalapítsa az angol szépirodalmi munkákat gyűjtő Reading Clubot (Olvasó Kört).²⁹ Akkor jegyezték fel: „Az angliai származású Paget János úr az új hazája érdekében oly nemes buzgalommal munkálkodó férfiú egy társaság létrehozásába fogott, melynek célja az angol irodalom legjelesebb termékeit megszerezni. Címe pedig a társulatnak Reading Club (Olvasó Kör).”³⁰ Így tudható az egyesület alapítási éve, melynek hihetőleg egyik, a 383. számot viselő kötete kerülhetett elő az antikvárium porosodó polcáról.

A Reading Clubnak nagyobb léptékű folytatása lett az 1846-ban, ugyancsak Paget kezdeményezésére, 2000 kötet könyvvel, valamint a londoni Athenaeum és Pall Mall Gazette előfizetésével megalakult English Conversation Club, vagyis Angol Társalgó Kör.³¹ A Kovács János unitárius főgimnáziumi tanár, kollégiumi igazgató és Péterfi Dénes unitárius lelkész alapította társaság működéséről kétnyelvű alapszabályai tájékoztatnak. Azokból megtudhatjuk, hogy Kolozsváron „egy társaság alakult”, mely „célul tűzte ki magának a tagoknak az angol nyelv beszélésében és írásában való tökéletesítését”. Az alapszabály 1. §. c) pontja alatt kinyilvánította: „Egy könyvtárt létesít, amely angol olvasmányokkal fog szolgálni a tagoknak.”³² Mindezek együttes hatása tehetette lehetővé, hogy 1879-ben a kolozsvári Unitárius Kollégiumban bevezették az angol nyelv tanítását, melyet a papneveldeben is Kovács János tanított.³³ Nem lehet véletlen, hogy 1893. február 23-án éppen az English Conversation Clubban a Reading Club életre hívója, Paget János emléke előtt *In memoriam John Paget* címmel Kovács János, a kolozsvári Angol Klub elnöke és az Unitárius Kollégium igazgató-tanára adózott.³⁴

■ JEGYZETEK

1. Pajkossy Gábor: *Egyesületek Magyarországon és Erdélyben 1848 előtt*. Korunk 1993. 4. sz. 104–106.
2. Merza Gyula: *A kolozsvári „Nemzeti (magyar) Kaszinó” és elődöntézményeinek százéves története*. Minerva, Kvár, 1940. 5.
3. Dankanits Ádám: *Olvasó társulatok, polgári társalkodók és kaszinók*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 1968. 1. sz. 101.
4. A kötet szerzője Thomas Chandler Halliburton (1796–1865) ügyvéd, bíró, politikus, parlamenti képviselő, író.
5. Hadadi báró Wesselényi Jozefa (1812–1899) emlékiratíró, losonczy báró Bánffy János (1810–1873) ügyvéd, Küküllő vármegye főispánja, országgyűlési képviselő felesége.
6. Losonczy báró Bánffy Katalin (1811–1886), magyargyerőmonostori báró Kemény István (1811–1881) Alsófehér vármegye főispánja, országgyűlési képviselő felesége.
7. Széki gróf Teleki Rozália (1822–1880) a bethleni gróf Bethlen Farkas (1813–1870) Küküllő vármegye főispánja, országgyűlési képviselő, földbirtokos felesége.
8. Hallerkői gróf Haller Borbála (1800–1883), bethleni gróf Bethlen József (1788–1846) felesége.
9. Brassai Sámuel (1797–1897) nyelvész, filozófus, természettudós, az „utolsó erdélyi polihisztor”.
10. Hallerkői gróf Haller Cecília (1797–1873), galánthai gróf Esterházy Dénes (1789–1862) felesége.
11. Gibbon Károly a Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának angol nyelv tanára.
12. Kövesdi báró Huszár János főkormányzetszéki tanácsos, a *Budapesti árvízkönyv*. Szerk. Eötvös József. Heckenast Gusztáv, Pest, 1840. egyik előfizetője.
13. Paget János (1808–1892) angol származású, magyarrá lett földbirtokos és emlékiró.
14. Hadadi báró Wesselényi Katalin (1805–1885), kisérdői gróf Rhédey János Mihály (1799–1872) kamarás felesége.
15. Széki gróf Teleki Domokos (1810–1876) országgyűlési képviselő, az Erdélyi Református Egyházkerület és a marosvásárhelyi Református Kollégium főgondnoka, a MTA igazgatósági tagja.
16. Széki gróf Teleki (Max) Miksa (1813–1872). Kendilőnai kastélyában Leövey Klára (1821–1897) volt gyermekeinek – Irénnek, Izabellának, Blankának, László Gyulának – nevelője és tanítója.
17. Bethleni gróf Bethlen Johanna (1808–1898), torockószentgyörgyi gróf Thoroczkay Miklós (1802–1880) Torda vármegye főispánja felesége.
18. Marosnémeti és nádaskai gróf Gyulai (Fanny) Franciska (1799–1865), cegei gróf Wass György (+1833) felesége.
19. Hadadi báró Wesselényi Mária (1814–1888), hadadi báró Wesselényi Ferenc (1810–1885) felesége.
20. Malomvízi gróf Kendeffy Róza (1818–1877), hadadi báró Wesselényi Farkas (1809–1870) felesége.
21. Kriza János (1811–1875) unitárius lelkész, néprajzkutató, költő, műfordító, 1861-ben püspök. *A Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény közreadója* (Kolozsvár, 1863).
22. Belső Magyar, később Kossuth Lajos utca, ma Bulevardul 21 Decembrie 1989.

23. Kolozsvár, 1853, rom. kath. lyc. nyomda. 5.
 24. Sas Péter: *A Bethlenek élete Demeter Dezső nevelő levelezésében*. Adalék az erdélyi arisztokrácia történetéhez. Művelődés, 2015. 6. sz. 15.
 25. „Kolozsvári házában Fanny irodalmi szalont tartott fenn, ő alapította a kolozsvári női olvasókört is. Ő örökölte a család kolozsvári házáat, amely később a nagypacali birtokkal együtt két lányára, Minkára és Ottiliára szállt.” Gyulay Lajos naplói. <http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=13>
 26. „Az utolsó napokban Pesten, nem sokat jegyezgettem, könyvembe épen nem, csak tárcámba, — abbol, kitetszik hogy Sept 4^{dim}, Lisztnek miséjét a' Főtemplom karzatán halgattam Bethlen Jósineval, mi előtt pedig oda bejuthattunk volna, annak külső lépcsőin. Már egyszer a' Muzeum termében halottam volt, e' gyönyörű compositiót, de lehet azt akárhányszor meghalgtatni, és tanulmányozni. Bethlen Josiné azelőtt Leiningenné volt kinek férjét Haynau kivégeztette.” Gyulay Lajos naplója, 1856. szeptember 12. <http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=9628>
 27. Molnár Lehel: *Brassai Sámuel, a százal haladó*. Művelődés 2013. 6. sz. 10.
 28. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. VII Bp., 1900. 311–312.
 29. Vita Zsigmond: *Erdélyi művelődési törekvések száz évvel ezelőtt*. Husvéth és Hofer könyvnyomdája, Lugoj, 1941, 12. (Délerdélyi és Bánsági Tudományos Füzetek 1. sz.)
 30. Ferencz Lenke – Tasnádi Zsolt: John Paget János angol és magyar világa. www.termesztvilaga.hu/tv2002/tv0205/ferencz.html
 31. Fazakas László: *Társasági élet a kolozsvári Nemzeti Kaszinóban*. Erdélyi Múzeum 2016. 1. füzet. 99.
 32. *Rules of the „English Conversation Club at Kolozsvár.”* = A „Kolozsvári Angol Társalgó-Kör” alapszabályai. Kolozsvárt, 1877, Stein J.M. K. Egyet. nyomdász betűivel. 3.
 33. Értesítő az unitárius vallásközönség iskoláiról az 1879–80-ik tanévben. Szerk. Kovács János. Kolozsvárt, 1880, nyomtatott K. Papp Miklós örökösénél. 4–5.
 34. Kovács Sándor: *Kétszáz éve született John Paget, Erdély magyar honpolgára*. Keresztény Magvető 2008. 2. sz. 218. Kovács János méltatását nyomtatásban lásd *Paget János Esq. életrata*. Keresztény Magvető 1893. 2. 90–103.

A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA DIÁK-OLIMPIKONJAI

Minden érték, amit magunkban hordozunk, kötelez.

TAMÁSI ÁRON

*A valódi irodalmi mű, nem is okvetlenül a remekmű,
mint egy élőlény, kimeríthetetlen. És szabad.*

ESTERHÁZY PÉTER

■ Attól a perctől kezdve, hogy kezünkbe jutott a Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom országos tantárgyvetélkedő, valamint az Apáczai Csere János magyar nyelv, irodalom és kultúra nemzetközi tantárgyverseny meghívója, e gondolatok „külön világban” éltünk, ezek kísérték bennünket a rendezvények napjaiban.

Magam is Tamási Áron sokatmondó gondolataival köszöntöttem a hallgatótárságot a Kárpát-medence rangos magyar olimpiáján, amelynek házigazdája – nem véletlenül – épp a 425. évfordulóját ünneplő székelyudvarhelyi gimnázium volt, amelyik az ő nevét viseli. Megtisztelő és öröm volt számunkra, hogy egy ilyen rendkívüli eseményhez kapcsolódó erdélyi városban szervezhettük meg április végén ezt a vetélkedőt. Rendkívüli együttműködés révén.

A verseny minden évben a művészi szép iránt érdeklődő diákokat szólítja meg. A „nemes versengésre” a magyar nyelv és irodalom területén kiemelkedő V–XII. osztályos diákok vettek részt a Kárpát-medence magyarlakta vidékeiről. 72 diák Magyarországról, Vajdaságból, Szlovákiából, Kárpátaljáról és Romániából. A szabályzat szerint a Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom országos tantárgyvetélkedőn Erdélyből és a Partiumból az első három díjazott